

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ο Όρος «Παγκοσμιοποίηση»

Μία ανάλυση του γάλλου
κοινωνιολόγου Ζακί Λαϊντί

«Προηγούμενα, τα γεγονότα που εκτυλίσσονταν στον κόσμο δε συνδέονταν μεταξύ τους. Στο εξής είναι όλα τους αλληλεξαρτώμενα».

Αυτός ο ορισμός της παγκοσμιοποίησης μπορεί να φαίνεται τρομερά κοινότοπος. Εκτός αν σταθούμε στο συγγραφέα του και στη χρονολογία της διατύπωσής του: Πολύβιος, δύο αιώνες π.Χ., που σημαίνει από την αρχή ότι αναζητώντας τη γενεαλογία της έννοιας της παγκοσμιοποίησης κινδυνεύουμε έντονα να διαπιστώσουμε ότι η συνείδηση της συμμετοχής σε ένα αλληλεξαρτώμενο παγκόσμιο σύνολο ή η ικανότητα μετακίνησης σε ένα χώρο – κόσμος είναι πολύ παλιά, όσο και αν ο αριθμός των εμπλεκόμενων παραγόντων έχει απλώς αυξηθεί. Ακόμη και η ταχύτητα κυκλοφορίας των τεχνικών, των επιδημιών ή των ιδεών, που θεωρείται ιδιαίτερα αυξημένη, δεν είναι επίσης τόσο πρωτόγνωρη. Για παράδειγμα, η πανούκλα στο 14^ο αιώνα πέρασε σε λιγότερο από δύο χρόνια από την τωρινή Κασπία θάλασσα στη Μασσαλία. Θα μπορούσαμε να προσθέσουμε το γεγονός ότι πριν από τη γενίκευση των εθνών – κρατών η ελευθερία κυκλοφορίας των κεφαλαίων ήταν πολύ μεγάλη και ότι αν οι αγορές είναι σήμερα απελευθερωμένες, δεν είναι και πολύ περισσότερο απ' ό,τι ήταν το 1913. Τέλος, ακόμη και στο πεδίο των μεταναστεύσεων, το οποίο παρουσιάζεται γενικά ως παροξυντική έκφραση αυτής της παγκοσμιοποίησης, η κυκλοφορία των ανθρώπων είναι πολύ λιγότερο σημαντική από όσο νομίζουμε.

Στο δεύτερο ήμισυ του 19^{ου} αιώνα, τα μεταναστευτικά ρεύματα ανάμεσα στην Ευρώπη και στην Αμερική άγγιζαν ένα ετήσιο μέσο όρο του ενός εκατομμυρίου, αριθμό που δύσκολα μπορούμε σήμερα να φανταστούμε. Λιγότερο από το 5% του παγκόσμιου πληθυσμού ζει εξάλλου σήμερα σε μία άλλη χώρα, διαφορετική από τη χώρα στην οποία γεννήθηκε. Γιατί λοιπόν η παγκοσμιοποίηση δημιουργεί πρόβλημα σήμερα; Γιατί γίνεται αισθητή ως μία μεγάλη ανατροπή;

Για τρεις σειρές διαπλεκόμενων παραγόντων που δε συνοψίζονται σε καθαρά οικονομικούς παράγοντες: α) την επιτάχυνση του χρόνου, β) την αυξανόμενη συγχώνευση ανθρώπινων δραστηριοτήτων και κοινωνικών πεδίων, ως συνέπεια της πλανητικής διασύνδεσης, γ) την απουσία ουτοπικής νοηματοδότησης της παγκοσμιοποίησης.

Η παγκοσμιοποίηση δεν είναι επομένως ένα φαινόμενο καθαρά ποσοτικό ή υλικό. Είναι μια ιστορική στιγμή μεγάλου εύρους, στην οποία οι κοινωνίες έχουν το βαθύ συναίσθημα ότι πρέπει να επαναδιαπραγματευτούν τη σχέση τους με το χρόνο και με το χώρο πάνω σε πρωτόγνωρες βάσεις. Είναι η στιγμή όπου όλος ο κόσμος – ή σχεδόν όλος – έχει το συναίσθημα ότι οι κανόνες του παιχνιδιού αλλάζουν, ότι *«τίποτα δε θα είναι πλέον όπως πριν»*.

α) Ο πρώτος παράγοντας είναι αδιαμφισβήτητα ένας παράγοντας επιτάχυνσης της κυκλοφορίας των υλικών και άυλων ροών, ως συνέπεια κυρίως της επανάστασης του πραγματικού χρόνου. Αλλά αυτή η επιτάχυνση του χρόνου γενικεύεται στο σύνολο των δραστηριοτήτων σε σημείο που η συμπίεση του χρόνου έχει γίνει θεμελιώδης στον παγκόσμιο ανταγωνισμό. Σε έναν κόσμο ήδη πεπερασμένο, η εξίσωση των συνθηκών πρόσβασης στο χώρο μετατοπίζει φυσικά το διακύβευμα του ανταγωνισμού προς την επίτευξη του συμπιεσμένου, επιταχυσμένου χρόνου. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο είναι απατηλό να σκεφτόμαστε την παγκοσμιοποίηση σαν ένα *«φαινόμενο καθαυτό»*, να μη βλέπουμε ότι ο αληθινός νεωτερισμός της παγκοσμιοποίησης συνδέεται με το γεγονός ότι ο κόσμος χωρίς σύνορα που παρατηρούμε *«αναδύεται»* μέσα σε έναν κόσμο χωρίς σημεία αναφοράς και ότι είναι βασικά η διαλεκτική αλληλεπίδραση ανάμεσα σε αυτές τις δύο κινήσεις αυτή που προκαλεί τη δυσθυμία της παγκοσμιοποίησης.

β) Η δεύτερη διάσταση της παγκοσμιοποίησης συνδέεται με το γεγονός ότι η επιστημονική και τεχνολογική ανάπτυξη οδήγησε τόσο σε μία κατάργηση των συνόρων ανάμεσα σε δραστηριότητες και σε γνωστικά αντικείμενα (η επανάσταση της πληροφόρησης) όσο και σε μια πρωτόγνωρη συμμαχία ανάμεσα σε πεδία δράσης που μέχρι τώρα ήταν διαχωρισμένα. Έτσι, χωρίς συμμαχία της πληροφορικής και της βιολογίας, η χαρτογράφηση του ανθρώπινου γενετικού κυττάρου δε θα ήταν και πολύ προβλέψιμη. Αυτή η πλανητική διασύνδεση των ανθρώπινων δραστηριοτήτων έχει δύο συνέπειες.

Η πρώτη είναι και πάλι μία επιτάχυνση του χρόνου, αφού διαπιστώνουμε, για παράδειγμα, ότι η συμμαχία της γενετικής και της ρομποτικής διέψευσε από τις αρχές της δεκαετίας του '90 τις προβλέψεις για τη διάρκεια της χαρτογράφησης του ανθρώπινου γενετικού κυττάρου. Η δεύτερη συνέπεια σχετίζεται φυσικά με τη χωρίς προηγούμενο κρίση της συλλογικής δράσης. Οι διαδικασίες είναι όλο και περισσότερο γρήγορες, οι μεταβλητές είναι τόσο πολλές που δεν κατορθώνει πλέον κανείς να γνωρίσει το σωστό επίπεδο δράσης, οι εξωτερικοί καταναγκασμοί γίνονται όλο και περισσότερο πολυάριθμοι. Από εδώ πηγάζει το συναίσθημα αποδυνάμωσης των ατόμων από λογικές, υπερβολικά μεγάλες και υπερβολικά ισχυρές τη στιγμή που, παράδοξα, η θέληση για ατομική νοηματοδότηση είναι

σημαντική. Καθένας αισθάνεται μόνος του μπροστά σε λογικές που τον υπερβαίνουν.

Υπάρχει τέλος, μία τρίτη διάσταση της παγκοσμιοποίησης που παραπέμπει στο συμβολικό πεδίο.

γ) Το μεγάλο πρόβλημα της παγκοσμιοποίησης προέρχεται από το γεγονός ότι αυτή δε στηρίζεται σε καμιά κοσμοαντίληψη – παρά μόνο αν πρόκειται να την καταπολεμήσει. Αυτό το έλλειμμα ουτοπίας γίνεται ακόμη πιο έντονα αισθητό, καθώς εμφανίζεται τη στιγμή που καταρρέουν όλες οι μεγάλες κοσμοαντιλήψεις. Από αυτή την άποψη, μπορεί να υποστηριχθεί ότι η πτώση της Σοβιετικής Ένωσης, σε συνδυασμό με την επιτάχυνση της οικονομικής παγκοσμιοποίησης με αφετηρία τα μέσα της δεκαετίας του '80, γέννησε ένα αληθινό παγκόσμιο χρόνο. Αυτός ο παγκόσμιος χρόνος καθιερώνει την αλληλουχία ανάμεσα στην επιτάχυνση της παγκοσμιοποίησης και στη *«ρευστοποίηση όλων των σταθερών σημείων αναφοράς»* που ακολούθησαν το τέλος του ψυχρού πολέμου.

Α priori, η παγκοσμιοποίηση θα έπρεπε να στηρίζεται ιδεολογικά στην ιδέα του οικουμενικού, αφού η οικουμενικότητα δεν είναι στο βάθος τίποτε άλλο παρά η παγκοσμιοποίηση των αξιών.

Όμως, αυτό που μπορούμε να πούμε σήμερα είναι ότι η σύζευξη είναι περισσότερο από ποτέ αβέβαιη. Παντού οι κοινωνίες προσπαθούν να ανασυγκροτήσουν τις ιδιαιτερότητές τους. Και αυτό συμβαίνει ενώ η επιτάχυνση της παγκοσμιοποίησης συμπίπτει με μια χωρίς προηγούμενο ενίσχυση του σχετικισμού. Σχετικισμός των αξιών, των αληθειών και της δύναμης.

Ο πορτογάλος συγγραφέας Μιγκουέλ Τόργκα όριζε κάποτε το οικουμενικό ως *«το τοπικό χωρίς τείχη»*. Με αυτό ήθελε να πει ότι οι αξίες της οικουμενικότητας δεν μπορούσαν να προαχθούν και να προστατευθούν παρά μόνο αφού προηγουμένως οι άνθρωποι θα τις ένιωθαν ριζωμένες σε μια στέρεη τοπική πραγματικότητα. Η παγκοσμιοποίηση ωστόσο αναπτύσσει μία αντίστροφη δυναμική. Τα άτομα αισθάνονται ξεριζωμένα από την παγκοσμιοποίηση, χωρίς δύναμη πάνω στα πράγματα και προσπαθούν κατά συνέπεια να υψώσουν τείχη, ακόμα και αν είναι εύθραυστα και απατηλά. Προσπαθούν απελπισμένα να οικοδομήσουν μία εσωτερικότητα, γιατί όλα γίνονται γι' αυτούς εξωτερικότητα. Να γιατί, αν το οικουμενικό είναι *«το τοπικό χωρίς τα τείχη»*. Η παγκοσμιοποίηση είναι συνώνυμη δυσθυμίας, γιατί, αν και έχει αναρίθμητες συνέπειες πάνω στη ζωή των ανθρώπων, δεν είναι σε θέση – προς το παρόν – να παράγει νόημα γι' αυτούς.

Ελευθεροτυπία
12/04/1998
Μτφ. Θ. Γιαλκέτση